خلاصهٔ کتاب روش تحصیل ادبیات عرب در حوزه

(صفائی بوشهری)

① هدف از تحصیل ادبیات عرب

② کم و کیف تحصیل ادبیات

کیف : درباب کیفی تحصیل ادبیات

① تسلط و قدرت بر فهم و درک معانی از عبارات عربی و شناخت آراء مختلف و موثر در تغییر معنی.

② شناخت آراء مختلف و مبانی استدلالی آنها و تحقیق پیرامون دلائل هر کدام

③ اقتدار بر انتخاب و اختیار یک حکم ادبی و ابطال نظریات مخالف با دلیل و منطق خاص ادبیات عرب و قدرت حل تعارضات بین دلائل و استشهادات.

○ حداقل هدف از میان مراحل اول است.

کم : مجموع علوم ادبیات عرب مشتمل بر چندین علم است امّا علوم ضروری عبارتند از :

۱. لغت

۲. صرف

۳. نحو

۴. معانی

۵. بیان

[علوم عروض، القعر، بدیع و اشتقاق در قالب علوم مذکور مطرح می گردد.]

آنها از جهت زمانی بستگی به وصول به این اهداف دارد.

○ دو مرحله مهم در تحصیل ادبیات

- مرحله تحصیل نظری
  - ۱. فراگیری دقیق و کامل قواعد
  - ۲. فراگیری کیفیت اجراء و استفاده از قواعد جهت فهم معانی و لطائف کلام.
- مرحله تحصیل عملی
  - ۱. تمرین مداوم و کاربرد مستمر قواعد ادبی بر عبارات
  - ۲. فهم واضح معانی و لطائف کلام مطابق با قواعد.

○ در مورد علم لغت چون کتاب خاصی در حوزه تدریس نمی گردد باید توجه شود :

الف) شناخت کتب معتبر لغت و دسته بندی آنها

ب) فراگیری دقیق معانی کلمات و معانی مختلف کلمات مشترک و موارد استعمال آنها و اوزان هر یک.

ج) فراگیری تفاوت معانی کلمات متقارب المعنی

د) شناخت کیفیات حکم از قبیل لازم و متعدی و شیوهٔ تعدی افعال

هـ) شناخت ابواب افعال ماضی و مضارع و تفاوت معانی آنها در ابواب مختلف

ص ۸۳ قول شهید مطهری /

و) تفاوت معانی افعال به واسطه تعلق به حرف جر (رغب عنه - فیه)

ص ۹۲ ج ۵ و ۵۵ / ص ۹۲ بقره ۸ / ص ۹۲ بقره ۹ / ۹۴ قول استاد معیری? / ۱۵۹ قول امام /

ز) شناخت مشتقات یک مصدر از قبیل اسم فاعل، مفعول، مکان و...

ص ۱۱۷ قول شهید مطهری / ص ۱۱۹ روش تدریس امام / ۱۲۴ کلام شهید مطهری / ص ۱۳۲ کلام آیة الله توکلی [illegible]

ح) شناخت اوزان جمع، جمع الجمع، مشترک مجازی، معنوی و...

۱۳۳ کلام استاد جعفری / ۱۳۵ کلام آیة الله بهاری? / ۱۴۳ کلام آیة الله فاضل / ۱۴۲ کلام مؤمن و فیاض /

ط) جهت تدریس دقیق کلمات قرآن و نهج البلاغه.

۱۵۰ کلام آیة الله جوادی / ۱۹۵ کلام رهبر / ۱۹۸ کلام آیة الله میلانی /

ی) دقت و مراعات نمودن کامل ضبط و اوزان کلمات مثل کلماتی که غلط مشهور شده‌اند.

علم: قواعد + اجراء قواعد بر عبارات ← فهم معنای صحیح کلام

۱- معجم الوسیط ۲- اقرب الموارد ۳- مصباح المنیر ۴- المنجد ← تحصیلی

کتب لغت

تحقیق ابتدائی: ۱- صحاح اللغة (جوهری) ۲- قاموس المحیط (فیروزآبادی) ۳- المزهر (السیوطی)

۴- معجم مقاییس اللغة (ابن فارس) ۵- فروق اللغویة (ابوهلال عسکری)

۶- دراسات فی اللغة (محمد الخضر حسین) ۷- شرح عقود الزواهر (مولی عبدالرحیم?)

۸- فقه اللغة (الثعالبی) ۹- فقه اللغة و خصائص العربیة (محمد مبارک)

۱۰- المستقصی فی امثال العرب (زمخشری) ۱۱- مصادر التراث العربی فی اللغة (عمر الدقاق)

۱۲- اللغة بین العقل و المغامرة (مصطفی مندور) ۱۳- من اصول اللغة و النحو (فؤاد حنا ترزی)

۱۴- النهایة (ابن اثیر) ۱۵- جمهرة اللغة (ابن درید)

تحقیق کامل: ۱- تاج العروس (زبیدی) ۲- لسان العرب ۳- العین ۴- اساس البلاغة (زمخشری)

۵- فقه اللغة (صبحی صالح) ۶- تهذیب اللغة (ازهری) ۷- فقه اللغة المقارن (سامرائی)

۸- الافصاح فی فقه اللغة (حسین یوسف موسی - عبدالفتاح الصعیدی) ۹- الاضداد (ابن سکیت) ([illegible])

کتاب مفتاح الکرام ۱۰- [illegible] اللغة العربیة ([illegible]) ۱۱- [illegible] تاریخ آداب العربیة (مصطفی صادق الرافعی)

۱۲- مجمع الامثال (میدانی) ۱۳- المصطلحات العلمیة فی اللغة العربیة فی القدیم و الحدیث (مصطفی [illegible])

۱۴- اللغة العربیة معناها و مبناها (تمام حسان) ۱۵- علم اللغة (علی عبدالواحد وافی)

۱۶- دراسات العربیة فی اللغة و اللهجات (عبدالقادر المغربی)

۱۷- فلسفة اللغة العربیة و تطورها (جبر ضومط)

کتب لغت پیرامون قرآن و حدیث

۱- مفردات راغب
۲- مجمع البحرین (طریحی)
۳- تراجم الالفاظ و اللغات القرآنیه (کمال الدین محمود)
۴- قاموس الالفاظ و الاعلام القرآنیه (محمود اسماعیل ابراهیم)
۵- قاموس قرآن (موسی حسن محمد)
۶- حسن البیان فی تفسیر مفردات القرآن (محی الدین احمد جانبها)
۷- مجمع البیان الحدیث (دار الکتاب اللبنان و مصر)
۸- تفسیر مجمع البیان (طبرسی)
۹- تفسیر تبیان (شیخ طوسی)
۱۰- نثر طوبی (علامه شعرانی)
۱۱- الخزائن اللغویه و الدلیل اللغوی للکتب الاربعه
۱۲- معجم الفروق لالفاظ القرآن (موسی حسن محمد)
۱۳- مجاز القرآن (ابو عبیده)
۱۴- المعجم لغة القرآن (انور الجندی)
۱۵- قاموس القرآن ـــــ (دامغانی)
۱۶- المعجم الجامع لغریب مفردات القرآن الکریم (جمعی از ...)

تخصص صرف:

تحصیلی

۱- صرف میر ×
۲- تصریف ×
۳- صرف ساده ×
۴- مبادی العربیه (صرف) [۴-۱ شرتونی]
۵- علم العربیه (حسینی)
۶- مراح الارواح (احمد بن علی)
۷- المدخل الی علم الصرف (عبدالعزیز عتیق)
۸- المرجع فی اللغة العربیه (صرف) (علی رضا)
۹- الطریقة الجدیدة من دروس الحلی العربیه (احمد محمد)
۱۰- المعجم فی النحو و الصرف (زین العابدین تونسی)
۱۱- الوسیلة الادبیه (حسین الرکنی)
۱۲- قواعد الصرف و النحو (جمعی از اساتید)

تحقیق ابتدایی

۱- مختصر الصرف (عبدالهادی الفضلی)
۲- شرح الاشمونی (صرف) [اشمونی] ×
۳- شرح ابن عقیل (صرف) ×
۴- النحو الوافی (صرف) ×
۵- شرح التصریف (تفتازانی) ×
۶- السیوطی (صرف) ×
۷- اوضح المسالک (ابن هشام)
۸- دروس التصریف (محی الدین عبدالحمید)
۹- المزهر (۲) (سیوطی)
۱۰- نزهة الصرف (سیرافی)

تحقیق کامل

۱- شرح شافیه (شیخ رضی)
۲- شرح نظام (نظام نیشابوری)
۳- التصریح علی التوضیح (صرف) [ازهری]
۴- الکتاب (۲) سیبویه
۵- شرح شافیه (جاربردی)
۶- شرح شافیه (نقره کار)
۷- دراسات فی علم الصرف (عبد درویش)
۸- العربیة الفصحی (السیوعی)
۹- الممتع فی الصرف (ابن عصفور)

علم «اصول نحو» ← کتابهایی مثل: الاقتراح – لمع الادلّة (ابن انباری) – الخصائص

منابع معتبر استنباط احکام نحو:
- سماع و نقل معتبر عرب
- اجماع (اتفاق بصره و کوفه)
- قیاس (حمل غیر منقول بر منقول به شرط وجود شرائط قیاس)
- استصحاب (ابقاء حال لفظ بر آنچه مقتضای اوست در وقت شک).

← مهمترین منبع است با دو شرط:

۱. زمان نقل ← یکی از این سه دوره
- جاهلیت مثل امرء القیس
- مخضرم (تلفیق زمان جاهلیت و اسلام) مثل لبید
- متقدّم (صدر اسلام تا امام پنجم علیه السلام) مثل فرزدق

زمان بعد از این سه دوره مولّدات که اشعار آن اعتباری ندارد مثل (بشار بن برد و متنبی)

۲. مکان معتبر نقل عرب

← از مرکز شبه جزیرة العرب باید باشد.

○ قبایل معتبر ← قریش، قیس، تمیم، اسد، هذیل، طی، بعضی از قبیله کنانه و طائف.

کتب نحو

ابتدائی تحصیل
۱. مبادی العربیة ۱و۲ (شرتونی)
۲. قطر الندی (ابن هشام)
۳. فی علم النحو (امین علی السید)
۴. صمدیه (شیخ بهایی)
۵. المنهاج (الانطاکی)
۶. النحو الواضح (مصطفی امین، جارم)
۷. مختصر النحو (عبدالهادی الفضلی)
۸. المعجم فی النحو (زین العابدین تونسی)
۹. قواعد اللغة العربیة (شهابی)
۱۰. الوسیلة الادبیة (حسین المرصفی)

متوسط تحصیل
۱. شذور الذهب (ابن هشام)
۲. مبادی العربیة ۳ و ۴
۳. القواعد الاساسیة (هاشمی)
۴. السیوطی
۵. اللباب فی النحو (الصابونی)
۶. شرح ابن عقیل
۷. المرجع فی اللغة العربیة (علی رضا)
۸. المختار فی القواعد و الاعراب (علی رضا)

نهایی تحصیل
۱. شرح الاشمونی
۲. معجم النحو (الدقر)
۳. جامع الدروس العربیة (غلایینی)
۴. منحة الجلیل (محی الدین عبدالحمید)
۵. اوضح المسالک (ابن هشام)
۶. شرح جامی
۷. المورد الکبیر (فخرالدین قباوة)
۸. مغنی الادیب

مرحله اولیه نحو

١- النحو الجدید (شوقی ضیف)
٢- غایة التحقیق (صفی ابن نصیر)
٣- حاشیة الصبان
٤- حدائق الندیة
٥- همع الهوامع
٦- الاقتراح فی علم اصول النحو
٧- المعجب فی النحو
٨- فلسفة النحو (ابوالبرکات)
٩- النحو الوافی
١٠- التصریح علی التوضیح

تحقیق نحو

١- مغنی اللبیب
٢- شرح کافیة (رضی)
٣- شرح ابیات المغنی (بغدادی)
٤- شرح شواهد المغنی (سیوطی)
٥- الانصاف فی مسائل الخلاف (ابن انباری)
٦- علم اصول النحو (سعید افغانی)
٧- الکتاب (١) سیبویه
٨- لمع الادلة (ابن انباری)
٩- ابیات الاستشهاد (ابن فارس)
١٠- الخزانة (بغدادی)
١١- الرد علی النحاة (ابن مضاء قرطبی)
١٢- سر صناعة الاعراب (ابن جنی)
١٣- الایضاح (زجاجی)
١٤- محاضرات الادباء (راغب)
١٥- شرح المفصل (ابن یعیش)
١٦- النحو النحو عنده (الدین اروف جال)
١٧- الدراسات النحویة (شوقی ضیف)
١٨- المقتضب (المبرد)
١٩- الاشباه والنظائر (سیوطی)

پیرامون قرآن

١- البیان فی غریب اعراب القرآن (ابن انباری)
٢- املاء ما من به الرحمن (ابوالبقاء)
٣- معانی القرآن (فراء)
٤- اعراب القرآن (زجاج)
٥- اعراب القرآن وبیانه (مصطفی درویش)
٦- الجدول فی اعراب القرآن (محمود صافی)
٧- مشکل اعراب القرآن (مکی ابن ابیطالب)
٨- اعراب القرآن (ابوجعفر نحاس)
٩- مجمع البیان (کتب اعراب)
١٠- اعراب ثلاثین سورة من القرآن (ابن خالویه)
١١- اعراب ستة آیة من سورة البقرة (محمد عفیف زعبی)
١٢- سراج المهدی فی القرآن ومشکله واعرابه (ابراهیم بن محمد شیبانی)
١٣- الفرید فی اعراب القرآن المجید (رشید همدانی)

کتب بلاغی

١- البلاغة الواضحة (مصطفی جازم)
٢- تهذیب السعد (محی الدین ...)
٣- جواهر البلاغة (هاشمی)
٤- مختصر (تفتازانی)
٥- البلاغة العربیة فی ثوبها الجدید (الدکتر بکری شیخ امین) تفصیلی

تحقیقات اولیه

١- المدخل الی دراسة البلاغة العربیة (سید احمد خلیل)
٢- شرح عقود الجمان (السیوطی)
٣- جواهر الادب فی الادبیات والانشاء (هاشمی)
٤- مطول (تفتازانی)
٥- فلسفة المجاز (لطفی عبد البدیع)

تحقیقات کامل بلاغی

١- اطول (عصام)
٢- اسرار البلاغة (جرجانی)
٣- البلاغة تطورا وتاریخا (شوقی)
٤- سر الفصاحة (خفاجی)
٥- المفصل فی علم البیان والبدیع (الرمانی)
٦- الدراسات والنقد فی مسائل البلاغة الهامة (الفضلی)
٧- الصور الفنیة فی التراث النقد البلاغی (جابر احمد عصفور)
٨- فنون الادب وجمالها (انیس المقدسی)
٩- الفن ومذاهبه فی الشعر العربی (شوقی ضیف)
١٠- فی تاریخ البلاغة العربیة (عبدالعزیز عتیق)
١١- الخزانة الادب وغایة الارب (ابن حجة الحموی)
١٢- البیان (جاحظ)

بلاغت قرآن

۱- اعراب القرآن و بیانه (مصطفی درویش)
۲- الجدول فی اعراب القرآن (محمود صافی)
۳- معانی القرآن و اعرابه (زجاج)
۴- دلائل الاعجاز (جرجانی)
۵- تفسیر الکشاف (زمخشری)
۶- النکت فی اعجاز القرآن (رمانی)
۷- تلخیص البیان عن مجازات القرآن (رضی)
۸- مجازات النبی (سید رضی)
۹- مشکل الحدیث (ابوبکر ابن فورک)
۱۰- البیان و التبیین (جاحظ)
۱۱- مجاز القرآن (ابوعبیده)
۱۲- البرهان فی علوم القرآن ۲ (الزرکشی)
۱۳- شرح نهج البلاغه (خوئی)

تاریخ الادب و الادباء

۱- تاریخ الادب العربی (طه حسین)
۲- تاریخ آداب اللغة العربیة (جرجی زیدان)
۳- تاریخ الادب العربی (شوقی ضیف)
۴- تاریخ ادبیات عرب (فلاخوری)
۵- معجم الادباء (شهاب الدین یاقوت)
۶- نزهة الالباء فی طبقات الادباء (ابن انباری)
۷- طبقات النحویین و اللغویین (زبیدی)
۸- بغیة الوعاة فی احوال النحاة (سیوطی)
۹- الوسیط فی الادب العربی و تاریخه (احمد اسکندری و عنانی)
۱۰- ریحانة الادب (محمد علی مدرس خیابانی)
۱۱- المدخل فی الادب العربی (هاملتن)
۱۲- تاریخ الادب العربی (دکتر عمر فروخ)
۱۳- مصادر الدراسة الادبیة (یوسف اسعد داغر)
۱۴- الزائد فی الادب العربی (الناظم الجندی)

سید جلال جمالی - سال 1376 شمسی